

STM 1983

Kring några nyfunna Gejermanuskript

Av Claes af Geijerstam

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Kring några nyfunna Gejermanuskript

Av Claes af Geijerstam

Erik Gustaf Geijers instrumentalmusik har under senare år börjat tilldra sig ett allt större intresse. Geijeråret 1983 kan härvidlag ses som en kulminationspunkt med ett flertal framföranden av både piano- och kammarmusik. Erkännandet av Geijer inte bara som sångkomponist, utan även som en av de stora formernas man, har tagit lång tid¹. Den aura av dilettantism som Geijer själv gav näring åt, bl.a. genom sitt ofta citerade uttalande om musiken som handens lillfinger, har ända in i vårt sekel kommit att prägla synen på hans kammarmusikaliska skapande.

Det står emellertid klart att tonsättaren Geijer ingalunda var någon dilettant – åtminstone inte i ordets sentida, nedsättande betydelse. Att han till största del var självlärd är inte alls liktydigt med att han var en fuskare på musikens område. Tvärtom är det anmärkningsvärt hur väl Geijer lärde sig behärska det klassiska formarvet, främst sonat- och variationsformerna. Genom självstudier och flitigt musicerande tillägnade han sig ett gediget tekniskt kunnande. Det kanske finns skäl att rentav benämna honom vårt lands genom tiderna mest talangfulle amatör-tonsättare.

Geijer skrev huvuddelen av sin instrumentalmusik mellan åren 1819 och 1827²:

1819: Dubbelsonat i Ess-dur, violinsonat i g-moll
1820: Dubbelsonat i f-moll
1822: Stråkkvartetter i g-moll och B-dur
1823: Pianokvintett i f-moll
1825: Pianokvartett i e-moll
1826: Violoncellsonat i a-moll
1827: Pianotrio i Ass-dur

Som synes är det ingen liten produktion som den vittre historieprofessorn hann skapa under dessa år – vid sidan av sina övriga verksamheter. Ur musiksynpunkt måste perioden ses som Geijers rikaste, trots att han under samma tid skrev endast ett fåtal sånger.

Geijer tycks ha komponerat med både snabbhet och säkerhet – ytterligare ett skäl att inte betrakta honom som någon dilettant. Det hände t.o.m. att han

¹ Lennart Hedwall utreder på ett klagörande sätt de bakomliggande orsakerna i artikeln "Kring tonsättaren Geijer". *Geijerstudier VI*, 1983.

² Detta är de instrumentalverk från perioden som med säkerhet kan dateras. Det är mycket troligt att Geijer komponerade ytterligare piano- och kammarmusik under dessa år. Violinsonaterna i F-dur och d-moll kan mycket väl ha tillkommit under 20-talets slut. Ett divertimento för piano trycktes i volymen *Musik för sång och pianoforte* 1824, men tillkomståret är osäkert.

”tänkte ut” hela kompositioner innan han satte dem på pränt. Så var fallet med bl.a. pianokvartetten, som koncipierades under tysklandsresan sensommaren 1825, och nedskrevs omedelbart efter hemkomsten till Uppsala.

Man får dock inte glömma att musikskapandet för Geijer var en bisyssla, ett med kärlek omhuldat tidsfördriv. Amatörmässiga drag är heller inte svåra att finna i hans musik. Stundom kan man t.ex. förnimma hur han tappar den musikaliska tråden och tvingas ta sats på nytt. Strukturen förefaller inte alltid vara fullt genomarbetad.

Däremot är det tveksamt om man kan se något amatörmässigt i det faktum, att ”biedermeierska” vändningar dyker upp här och var mitt i stort och allvarligt anlagda satser. Man behöver inte söka länge i det tidiga 1800-talets musikaliska allmångods för att finna liknande stildrag, även hos dåtida storheter som Friedrich Kalkbrenner (1775–1849) och Ferdinand Ries (1784–1838). Det är med sådana komponister man bör jämföra Geijer, inte med giganter som Mozart och Beethoven. Vid sidan av samtidens andraplanstonsättare ute i Europa står sig Geijer faktiskt mycket väl³!

Det amatörmässiga draget i Geijers skaparprofil har i viss mån återverkat också på själva källsituationen. En ytterst liten del av Geijers instrumentala produktion kom att tryckas, och de flesta av hans verk föreligger endast i handskrivna stämmor⁴. Härvidlag finns det gott om oklara punkter. En del kompositioner som Geijer nämner i brev (i synnerhet från 1810-talet) har inte senare kunnat återfinnas. Några bevarade kompositioner är svåra (omöjliga?) att datera. Vidare finns det verk som lämnats ofullbordade, alternativt bevarats i ofullständigt skick. Det var heller inte ovanligt att Geijer använde sig av samma musikaliska stoff i olika kompositioner, såväl vokala som instrumentala. Även detta har givit upphov till frågetecken⁵.

Några av oklarheterna kring Geijers kammarmusik är nu för första gången möjliga att reda ut. Ett stort och viktigt Geijerfynd har nämligen kommit i dagen. Det rör sig om ett notmaterial som ursprungligen tillhört Geijers nära vän och musikaliska vapendragerska Christina af Geijerstam född von Hofsten (1779–1856). Dessa handskrifter har nu kommit i min ägo genom arv i direkt nedstigande led: Christina af Geijerstam var min farfars farfars mor!

Handskriftsmaterialet innehåller sex Geijerverk, varav ett – pianokvintetten – i två versioner. Verken fördelar sig på tre inbundna volymer jämte ett ej inbundet stämhäfte. De inbundna volymerna består av klavérestämmor; till fyra av kompositionerna hör dessutom lösa stråkstämmor i komplett uppsättning.

Volym 1 innehåller pianostämman till fyra kammarmusikverk. Bandet omfattar inalles 54 inbundna notblad.

a. Pianokvintett f-moll / Allegro moderato, Larghetto, Menuetto, Presto/. Titel: ”Quintetto par E.G. Geijer”. Piano 12 blad. Därtill kommer lösa stråkstämmor: vl.1 4 bl, vl.2 2 bl, vla 2 bl, vlc 2 bl.

³ Se härom i Stig Wallin, ”Geijer och musiken”, *Geijerstudier III*, (1958), s. 100–153 och Ingmar Bengtsson, ”Tonsättaren Geijer”, *Geijerstudier III*, (1958), s. 153–249.

⁴ Under Geijers levnad trycktes, förutom ovannämnda divertimento, dubbelsonaten i f-moll, 1820, samt 6 Capricer/Aftonstuder vid pianoforte, 1840. 1865 utgavs Geijers pianokvartett i ett skick som starkt avviker från Geijers originalversion. Vem som svarat för denna bearbetning är oklart.

⁵ Se Hedwall a.a.

Dubbel-Sonata
für
Piano Forte
Hans Kongl. Höghet Kronprinsen

i underdånighet tillegnad

af
E. G. Geijer.

Försattsbladet till Geijers dubbelsonat.

b. Pianokvartett e-moll / Allegro moderato, Andante cantabile, Menuetto, Allegro/. Titel: ”Quartetto af E.G. Geijer”. Piano 18 blad, jämte lösa stråkstämmor: vl. 8 bl, vla 3 bl, vlc 3 bl.

c. Pianotrio Ass-dur / Allegro moderato assai, Andante legato sostenuto, Menuetto allegro, Coda quasi finale/. Titel: ”Trio E.G. Geijer febr. 1827”. Piano 8 bl, stråkstämmor saknas.

d. Violoncellsonat a-moll / Allegro, Andante, Menuetto allegro molto, Allegro vivace/. Titel: ”Sonata”, senare påskrift: ”för piano och violoncello. EG jul 1826 nyår 1827”. Piano 11 bl jämte lös cellostämman 4 bl. På blad 4 återfinns dessutom cellostämman till menuettsatsen ur den tresatsiga sonatin för cello och piano, som Geijer 1838 tillägnade svärfadern Knut Lilljebjörns minne.

Volym 2:

Dubbelsonat Ess-dur / Allegro con spirito, Andante, Presto scherzando/. Titelblad: ”Dubbel-Sonata för piano Fort Hans Kongl. Höghet Kronprinsen i underdånighet tillegnad af Erik Gustaf Geijer”.

30 bl. Sist i volymen återfinns dessutom en 4-stämmig körsättning av Tonernas vågor (en textsatt version av början till andra satsen ur Beethovens sjunde symfoni).

Volym 3:

Trio för piano, violin och violoncell Ass-dur / Tema, 7 variationer samt Allegro/. Titel: "Trio par E.G. Geijer andantino". Piano 9 bl samt 1 lösblad med ändrad utformning av variation 5. Lösa sträckstämmor: vl. 2 bl. vlc 2 bl. Även sträckstämmorna uppvisar ändringar i variation 5.

Stämhäfte i stort format (48,5 × 30 cm), oinbundet, 8 bl.

Pianokvintett f-moll / satsbeteckningar se ovan/. Titel: "Quintett af E.G. Geijer stemmorna hopskrefna". Det rör sig här om en pianotranskription av sträckstämmorna för fyrhändigt bruk.

Häftet innehåller dessutom en pianotranskription av blås/sträckstämmorna till Johann Nepomuk Hummels septett d-moll, op.74 (c. 1816) för piano, flöjt, oboe, horn, viola, cello och kontrabas, första satsen. Ingen titel⁶.

Av dessa sex Geijerverk är fyra sedan tidigare kända i sin helhet⁷:

Dubbelsonaten: 1 ex i UUB, IH:89

Pianotriön (den fyrsatsiga från 1827): 1 ex i UUB, IH:92

Pianokvintetten: 2 ex i UUB, IH:91 & 85:10

Pianokvartetten: 2 ex i UUB, IH:102-6, samt ytterligare en handskrift i MM.

Vad gäller variationstrion och cellosonaten rör det sig däremot om fynd som på väsentliga punkter kompletterar och berikar bilden av Geijer som skapande tonkonstnär. Triön kan rentav betecknas som ett hittills okänt Geijerverk! I hamiltonsamlingen på Universitetsbiblioteket i Uppsala finns visserligen två blad med pianostämmans början: tema, två variationer samt fyra takter av den tredje (IH:117). Men handskriften i fråga är endast betitlad "andantino"; det antyds på intet sätt att det skulle röra sig om del av en trio. I tidigare verkförteckningar har andantinot följaktligen betecknats som en ofullbordad pianokomposition, alternativt fragment av en sådan.

Den nu återfunna triön är intressant på flera sätt. Det är först och främst det enda fullt fristående variationsverk av Geijer som bevarats. Förvisso har Geijer använt samma formprincip även i några sonatsatser⁸, men triön är tveklöst hans mest ambitiösa försök i genren. Verket visar Geijer på allra ljusaste humör, tonspråket är okomplicerat och livsbejakande. Endast i variationerna sex och sju förmärks en mörkare stämning, som kulminerar i en fullt utskriven solokadenz för klaver. Tonarten är här ass-moll – sju b-förtecken! I övrigt går triön i Ass-dur, d.v.s. samma tonart som den "stora" triön från 1827⁹.

Kan detta verk vara identiskt med den trio som Geijer skriver om i ett brev till sin hustru Anna Lisa 1816¹⁰?

⁶ För hjälp med identifiering av detta verk tackar jag fil. kand. Lars Hallgren.

⁷ I samband med källangivelser kommer i fortsättningen följande förkortningar att användas:

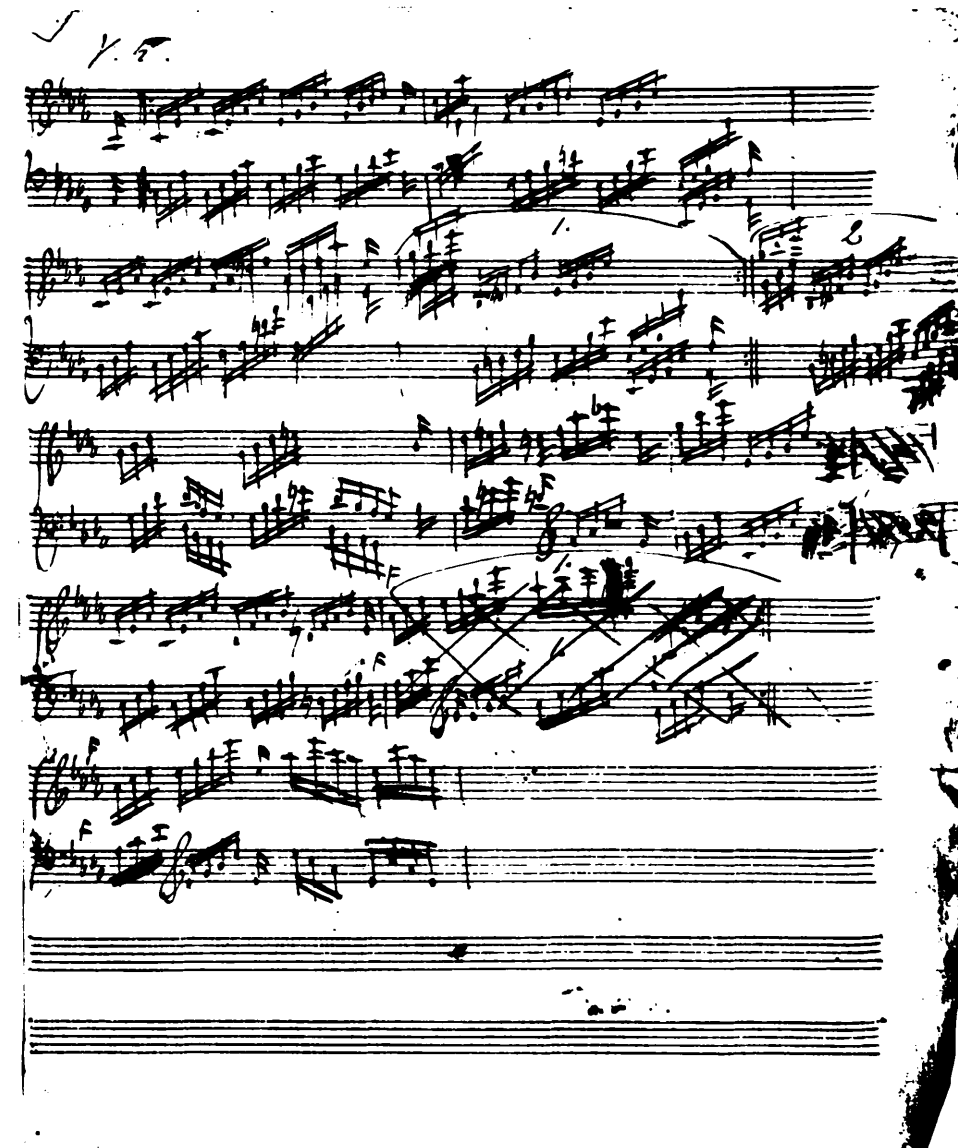
UUB – Uppsala universitetsbibliotek

MM – Musikmuseet, Stockholm

IH – Svensk instrumentalmusik i handskrift (UUB:s samlingar)

⁸ Violinsonaten i g-moll från 1819 och violinsonatinen i Ass-dur från 1840-talet innehåller var sin variationsats. Som Hedwall riktigt påpekar är dessa båda satser i stort sett identiska, a.a. s. 130.

⁹ Jfr. Bengtssons diskussion kring Geijers tonarter, a.a. s. 158.

Det lösa bladet ur variationstrion, med sannolikhet i Geijers egen piktur.

"Under de dubbla helgdagarna (Maria Bebedelsedag) lade jag med flit bort allt arbete och satte mig att componera. Jag har gjort en Trio för Fortepiano, violoncell och viol, som Haeffner corrigerat. I förrgår spelte jag den på en Amatörconcert. Jag kan väl säga att den lyckades bra. Det ska bli roligt få spela den med din pappa."

I variationstrion finns mycket riktigt en korrigerad införd. I den femte variationen har de 15 första takterna ersatts med 12 nya, varvid variationens sammanlagda taktantal nedbringats från 24 till 21. Den nya pianoversionen har lackats över

den gamla, men bladet har senare lossnat och förvaras numera löst i volymen. Även i violin- och cellostämmorna har ändringar införts (t.9–15 > 9–12). Korrigeringarna har tveklöst resulterat i en mer verkkningsfull genomarbetning av den musikaliska satsen.

Det lösa notbladet är för övrigt det enda i *hela* materialet, som med hög grad av sannolikhet kan sägas vara nedtecknat av Geijer själv. Trion i övrigt är präntad med en sirlig piktur som för närvarande inte låter sig identifieras. Måhända kan en kommande undersökning kring piktur- och dateringsfrågor i bevarade Geijermanuskript ge klarhet i frågan¹¹.

Geijers cellosonat i a-moll har sin egen särskilda historia. I hamiltonska samlingen på UUB finns två verk för cello och piano: dels en orubricerad, fyrsatsig komposition (IH:114b), dels en tresatsig "Sonatina för Piano-Forte Min Svärfar Knut Lilljebjörns minne tillägnad" (IH:114a). De båda verken har två satser gemensamma.

Det fyrsatsiga verket är ofullständigt bevarat: det inbundna partituret (i Geijers egen piktur) börjar först fem sidor in i första satsen (takt 60); tillika saknas de 20 sista takterna av sista satsen. Hedwall¹² har helt rätt i sin förmodan att detta verk är identiskt med den cellosonat som Geijer komponerade i december 1826, och som professor Adolf Törneros givit följande karakteristik¹³:

"En duett för fortepiano och violoncell, komponerad av Geijer under julhelgen, uppfördes av honom och Moberger. Den var Geijer lik och visserligen genialisk, men smakade mig ändå ej rätt, utom styckevis, emedan där funnos för mycket urväder och barrskog och ljungeld mitt uppe i de skönaste anläggningarna".

Att det fragmentariska manuskriptet på UUB (114b) verkligen innehåller den av Törneros beskrivna sonaten bekräftas definitivt av den avskrift av verket som nu kommit i dagen. Det nyfunna manuskriptet är nämligen noggrant daterat "jul 1826 nyår 1827". Det bör påpekas att cellostämmorna på flera punkter uppvisar olikheter i de båda källorna. Det är tänkbart att avskriften anpassats för någon mindre skicklig cellist, vilket visar sig bl.a. i en del oktavtransponeringar. Detta hindrar inte att det nu med avskriftens hjälp är möjligt att rekonstruera de felande takterna i Geijers eget handskrivna manus.

När Geijer 1838 sammanställde cellosonatinen till svärfaderns minne övertog han andante- och allegro con spirito-satserna (nummer två och fyra) från den äldre cellosonaten. Däremot såg han sig föranlåten att skriva en ny menuett. Redan elva år tidigare hade han nämligen gjort en bearbetning av cellosonatens menuett och infogat den i sin pianotrio. Istället lade han en egen vokalkomposition – "Husarbrudarna" – till grund för en ny menuett¹⁴. Ett sådant förfaringsätt var inte alls något ovanligt för Geijer.

Man kan fråga sig, varför Geijer ratade cellosonatens första sats. Det finns

¹⁰ Samlade skrifter vol. XII (Sthlm 1923), s. 215. Brevet är daterat 4 april.

¹¹ Pikturfrågan är komplicerad och kommer att bli föremål för behandling i en kommande artikel. Det kan dock redan nu fastslås, att det här behandlade materialet uppvisar minst tre (ev. fler) pikturer. Volym 1 innehåller minst två pikturer.

¹² Hedwall a.a. s. 130.

¹³ I ett brev av den 22 januari 1827. Citerat efter Tobias Norlind, *Erik Gustaf Geijer som musiker*, 1919, s. 102.

åtminstone två tänkbara förklaringar: Kanske hade satsens början förkommit redan 1838, då Geijer (i all hast?) ställde samman sonatinan. Möjligheten finns också att Geijer ansåg satsen vara musikaliskt bristfällig, och av den anledningen inte ville ha den med.

Det kan vara lämpligt att avsluta denna exposé med några ord om notmaterialets ursprungliga ägarinna själv, Christina af Geijerstam. Hon föddes 1779, alltså fyra år före Erik Gustaf, och var mycket musikalisk. Det var också musiken som sammanförde henne med Geijer. På sina resor till och från Värmland besökte han med förkärlek "fru Stina" på Frösvidals herrgård i Närke. Dom stod också i tät brevkontakt med varandra. I ett av sina musikbrev från studieåren kallar han henne och sig själv för "den hederlige Rappholts lärjungar och vänner i den musikaliska tron och kärleken". Christina var en habil pianist, och Geijer torde ha spelat en hel del fyrhändigt ihop med henne (notmaterialet innehåller ju för övrigt två fyrhändiga transkriptioner). "Fru Stinas" betydelse för Geijers musikskapande framgår inte minst av det faktum, att han tillägnat henne flera av sina mest betydande instrumentalverk, bl.a. pianokvintetten i f-moll.

Tack vare de notmanuskript som Geijer skänkt Christina af Geijerstam vid något eller några av sina besök på Frösvidal¹⁵, kommer hans variationstrio och *hela* hans cellosonat nu åter att kunna ljuda – efter att ha legat bortglömda i mer än 150 år.

¹⁴ Detta har redan klarlagts av Hedwall, a.a. s. 130.

¹⁵ Man kan också tänka sig möjligheten att Christina själv – eller någon i hennes närhet – kopierat några av kompositionerna.

Summary

E.G. Geijer's instrumental music – a new find

A new find of piano and chamber music by Eric Gustaf Geijer (1783–1847) is presented. Geijer is one of the central figures in Swedish music during the transitory period between classicism and romanticism, despite the fact that composition was but a diversion from his activities as professor of history at the University of Uppsala. He was largely an autodidact as composer but by diligent practice – he was a skilled pianist – he acquired good knowledge of contemporary trends in music.

In addition to a number of already known compositions, the find of notes comprises two compositions that have earlier been known only in more or less unfinished form. One is a sonata for cello and piano composed in 1826, of which the first movement now can be reconstructed in its entirety, and the other a trio for violin, cello and piano, of which only a fragment of the piano part was known earlier. The trio is particularly interesting as, in the contemporary Swedish context, it is an unusually ambitious composition in variations.

The compositions that have now been found are all handwritten copies which belonged to Geijer's friend since childhood, Christina af Geijerstam, who was the author's great-great-grandmother on the paternal side.